

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ МОВИ

У статті розглядаються сучасні підходи до визначення поняття спеціалізованої мови та термінологічної системи науково-технічних текстів.

Ключові слова: функціональний підхід до вивчення мови, спеціалізована іноземна мова, термінологія.

This article deals with modern approaches of definition of specialized language and terminological system of scientific-technical texts.

Key words: functional approach of studying language, specialized foreign language, terminology

Постановка наукової проблеми. Вивчення термінів як лінгвістичних засобів вираження точності у мові науково-технічних текстів є одним з завдань сучасної термінології. Терміни мають дуже чітко визначений сенс, що сприяє більш ефективній комунікації між спеціалістами. Оскільки більшість науково-технічних текстів мають фаховий зміст, вочевидь перекладачі, що з ними працюють, повинні вміти їх обробляти.

Мета статті полягає у виявленні функціонального аспекту підходів до вивчення поняття спеціалізована мова, термінологічна система мови науково-технічних текстів, яка відкриває нові перспективи дослідження проблеми.

Чисельна кількість визначень термінології та наявність теоретичних і практичних досліджень у галузі термінології зумовили визначення предмета нашої статті. Задля поєднання теорії та практики у галузі перекладу науково-технічних текстів було вирішено ґрунтуватися функціональним підходом щодо вивчення поняття спеціалізованої мови.

Виклад основного матеріалу. Праці Ханса Г. Хоніга [3] підтверджують думку про те, що функціональний підхід у вивченні спеціалізованої мови є дуже плідним у термінознавстві, особливо у текстах науково-технічного дискурсу.

Р. Кокурек запропонував вираз "функціональна мова" як синонім спеціалізованої мови, оскільки вважає, що саме функція відіграє найголовнішу роль у визначенні спеціалізованої мови [5, ст. 14]. І хоча на сьогодні цей вираз не є поширеним, він все ж таки вказує на важливість функціонального підходу у вивченні спеціалізованої мови та на актуальність його вибору щодо досліджень у галузі перекладу фахових текстів.

Сучасні зарубіжні та вітчизняні науковці запропонували різноманітні моделі класифікації функцій мови, але найбільш відомою вважається концепція Якобсона [4]. Лінгвіст запропонував модель вербальної комунікації, яка базується на теорії, сформульованій Карлом Бюлером. За його думкою, кожна комунікативна ситуація має три полюси: автор повідомлення, його приймач та власне повідомлення. Якобсон збагатив та додав до цієї моделі ще три фактори: контекст, контакт та код.

Кожен з цих факторів пов'язаний з однією з функцій мови. До них відносяться наступні: емотивна, виражальна, поетична, інформаційна, фатична та металінгвістична:

- **емотивна функція** (експресивна, афективна) виражає відношення до автора повідомлення;

- **виражальна** (називна, вольова) **функція** слугує засобом передачі інформації адресату, наприклад, вживання спонукального способу;

- **поетична** (експресивна) **функція** включає всю інформацію щодо формальних характеристик повідомлення, наприклад, рима та алітерація;
- **референтна функція** (інформаційна, денотативна, когнітивна) слугує для пред'явлення інформації, пов'язаної з контекстом повідомлення;
- **фатична функція** слугує для підтримання контактів (шляхом передачі та психологічного з'єднання) між автором повідомлення та його адресатом;
- **металінгвістична функція** направлена на передачу інформації засобами мови повідомлення, наприклад, пояснення терміна, що вживається.

За Якобсоном, кожне лінгвістичне висловлювання виконує декілька функцій, які організовані у специфічні ієрархічні відношення [4].

У працях Р. Кокурека, який досліджував спеціалізовану фахову мову, існує також додаткова **аккумулятивна функція** [4, р. 62]. Вона вказує на той факт, що спеціалізована фахова мова є місцем накопичення знань.

Дуже важко визначити поняття спеціалізованої мови тому, що важко визначити загальну мову. Мова, наприклад, французька або українська, є абстрактним поняттям. У структурному плані мова характеризується лексичним запасом, граматикую, фонетикою та фонологією. Але також традиційно мову пов'язують з нацією, з інституціями (освіта, література, медіа, академії). Тому всередині того, що прийнято називати мовою, існують варіанти: географічні (діалекти), соціологічні (соціолекти), професійні (спеціалізована мова).

Термін *спеціалізована мова*, яку деякі автори називають "technolecte" , "мова науки та техніки" або "науково-технічна мова" [5, р. 36] аби позначити варіанти мови, яку використовують задля професійної комунікації у галузях науки та техніки, має однак більш ширше значення, ніж просто підмова. Цей термін є характерним для кожного варіанту мови, який використовують у будь-якій професійній галузі, як то техніка, наука, або інша галузь. Тому в нашій роботі ми використовуємо термін *спеціалізована або фахова мова*.

Спеціалізована мова як варіант загальної мови має свій власний предмет, своїх користувачів та свої ситуації спілкування, у яких вона реалізується. Вона завжди порівнюється із загальною мовою, яка також є абстракцією, вочевидь ще більш складною для визначення ніж будь-який варіант мови, що також називається підмовою. Саме завдяки великій кількості функцій, які водночас виконує мова, її дуже складно визначити.

Одне висловлювання може одночасно передавати багато повідомлень: власне повідомлення (референтна функція), одну або декілька конотацій, відношення співрозмовника до повідомлення (емотивна функція), ефект, направлений на співрозмовника (виражальна функція) тощо. Це розмаїття визначень складає її багатство, але може також бути причиною неоднозначності та навіть гальмувати процес ефективної комунікації, особливо у ситуації професійного спілкування.

Функція спеціалізованої мови спрямована на оптимізацію спілкування між професіоналами та фахівцями. Отже, її мета полягає у максимальному контролі сенсу, оскільки усе повинно бути ясным та недвозначним.

Ростислав Кокурек, один з найвідоміших та впливовіших науковців, який вивчав спеціалізовану мову, у своїй праці [5] пропонує повне визначення спеціалізованої мови. Під цим терміном він розуміє варіант мови з когнітивною домінантою:

- тексти якого насичені когнітивною інформацією, але з контрольованою експресивністю, суб'єктивністю та метафоричністю, розмежовані зовнішньо, та мають за мету оголошувати та повідомляти в рамках обмеженого кола фахівців ґрунтовний, всебічний та продуманий тематичний зміст;
- ресурси, що лежать в основі цих текстів у всіх лінгвістичних планах, позначені графічно, синтаксично через швидко поновлювану сукупність лексичних одиниць, які отримують у текстах металінгвістичну семантичну точність [5, с. 42].

Проаналізувавши наведену дефініцію, можна визначити, що вона вирізняє тексти та ресурси спеціалізованої мови як два полюси мови: мовлення (= текст) та мова (= ресурси). Під формулою Кокурека "оголошувати та повідомляти" ми розуміємо віртуальну комунікацію, а під "комунікацією" передачу повідомленого знання. Таким чином, "оголошення та повідомлення" взаємодіють та знаходяться у діалектичних відносинах, які можна порівняти з відносинами між мовою та мовленням [5, с. 25].

Це визначення Р. Кокурека наголошує на функціональній стороні спеціалізованих мов та підкреслює, що саме референтна функція є превалюючою ("à dominante cognitive/ з когнітивною домінантою"). Емотивна функція зменшена до максимуму ("d'émotivité [et] de subjectivité (...) contrôlée/ з контрольованою експресивністю та суб'єктивністю"). Металінгвістична функція дозволяє розрізняти спеціалізовану мову, яку називають "натуральною" від штучних мов, а саме від символічних, як, наприклад, мова логіки або інформатики [5, с. 11].

Лінгвіст підкреслює також, що зміст науково-технічних текстів має бути тематичним, ґрунтовним, всебічним та продуманим. Тематичний зміст існує тому, що спеціалізована мова – це мова конкретної спеціальності або галузі науки та техніки, де відмінність за темою або предметом для фахівців, що спілкуються цією мовою, спрямована на досягнення спеціальної мети. Спеціалізовані тексти мають бути продуманими, оскільки вони передають з контрольованою експресивністю наукові, інтелектуалізовані знання. Вони також мають бути всебічними, щоб охопити складну реальність в усіх її деталях.

Щодо ресурсів (тобто системи, отже мови), Кокурек припускає існування специфічності "в усіх лінгвістичних планах", в першу чергу у плані термінології, "швидко поновлюваної сукупності лексичних одиниць" [4, с. 34]).

Рей стверджує, що специфічність фахової мови полягає перш за все у термінологічному плані [7]. Термінологія являє собою понятійний зв'язок спеціальності або галузі науки та техніки. Спеціалізованою мовою стає не лише завдяки словнику (у дискурсі), своїй лексиці (у системі мови), своїй термінології (у понятійному та когнітивному плані), але, перш за все, завдяки тому, що вона є мовним представником понятійного зв'язку. Саме тут термінологія та фахова мова співпадають, не виключаючи, звісно, деяких інших синтаксичних, стилістичних, риторичних особливостей та компонентів, які також відіграють важливу роль у спеціалізованій мові.

Поняття *спеціалізованої мови* визначається в протиставленні до так званої "загальної мови". Мартен надав класифікацію варіантів мови, у тому числі й загальної мови, за їх місцем відповідно до 5 вісей: часової, регіональної, соціальної, інформаційної та комунікативної. Потім він визначив на часовій вісі місце загальної мови, як

1. надрегіональної;
2. якою користується соціоекономічна еліта, але крізь усю лінгвістичну спільноту;
3. яка використовується у великій кількості комунікативних ситуацій;
4. в якій вживається велика кількість розмовних та спеціалізованих тем [2, с. 9].

Принципова відмінність полягає у лексичному плані, а це є галузь термінології. Найменш важливі відмінності спостерігаються на рівні синтаксису, стилістики та прагматики.

Професор В. Покл розглядає загальну мову як логічну основу кожної спеціалізованої мови, оскільки вона дозволяє фахівцям домовитися про значення терміну. Отже, загальна мова функціонує як "метамова" по відношенню до спеціалізованої мови [6, с. 1493].

У фахових текстах деякі граматичні характеристики є вживанішими по відношенню до загальної мови. Наприклад, у юридичних текстах пасивна форма є дуже вживаною, ніж в інших спеціалізованих текстах. Переважання 3 особи (*il (s), elle (s)*) та відсутність першої особи дієслова (через турботу про безособовість) також вважаються важливими

характеристиками фахової мови. В інструкціях зі встановлення або використання спонукальний спосіб буде зустрічатися відносно часто; а в прогнозах погоди відсутні прямі запитання. Відносно часто вживаними є форми *soit et soient* дієслова бути у текстах з математики.

Щодо синтаксичних конструкцій, то слід зазначити, що вони є менш різноманітними у спеціалізованій мові, ніж у загальній мові. З точки зору синтаксичної складності потреба в точності веде іноді до появи надмірно довгих фраз з первантаженими іменниковими словосполученнями.

Р. Кокурек також підкреслює, що існує зворотна тенденція, яка спрямована на обмеження надмірної довжини фрази. Він називає це явище "синтаксична конденсація" [5, с. 79].

Отже, підсумовуючи, треба відмітити, що спеціалізовані науково-технічні тексти характеризуються безособовістю, складністю структури та синтаксичною конденсацією у синтаксичному плані.

Щодо стилістики, в юридичних текстах трапляються фрази більш довгі, а словник більш архаїчний, ніж у текстах загальної мови. Є випадки вживання слів, які будуть зрозумілі лише юристам, або застарілих термінів, що мають однакове значення разом з сучасними відповідниками.

Прагматика як розділ мовознавства вивчає взаємозв'язок між усними повідомленнями і позамовним контекстом. Серед спеціалізованих текстів є багато різних типів текстів, які виконують іншу функцію і відносини яких з реальністю дуже різні. Фахівці відзначають, що в комунікативній ситуації, пов'язаній зі спеціалізованою мовою, принаймні, одна зі сторін може розглядатися як експерт. Його роль полягає в адаптації рівня складності його спілкування з рівнем знань свого співрозмовника на лексичному, синтаксичному та текстовому рівнях.

Спеціалізовані мови використовуються у конкретно визначених ситуаціях спілкування. Кожний акт комунікації включає низку функцій, які ми вже відзначили вище. У професійній комунікації, без сумніву, переважаючою функцією є **референтна функція**, оскільки метою спілкування професіоналів є передача дуже конкретної інформації.

Що стосується **емотивної функції**, вона практично відсутня у фаховому спілкуванні. Навіть якщо **виразжальна функція** може бути присутня в певних типах спеціалізованих текстів, її наявність або відсутність не має відношення до самої спеціалізованої мови, а до комунікативної ситуації (усні або письмові інструкції, інструкції з установки, і т. і.).

Що стосується **поетичної функції**, вона відноситься до формального боку висловлювань, де сама форма може передавати інформацію і бути частиною "повідомлення". Ми виявили, що юридичні тексти нерідко пишуться прихованою мовою, що можна лише частково пояснити необхідністю технічної точності дисципліни. Юристи, як правило, воліють до архаїчного словникового запасу і до складних фраз; ці формальні аспекти, в основному, використовуються для позначення галузі, до якої належить текст і, таким чином, для передачі повідомлення про законні повноваження.

За Р. Кокуреком, поетична функція має зв'язок з естетичною метою фахової мови. Цей естетичний аспект пов'язаний з певним лінгвістичним ідеалом спеціалізованої мови, наприклад, точністю, лаконічністю форми, елегантністю і систематичністю вживаної термінології [5, с. 63].

Слід зауважити, що елементи структури фахового тексту можуть виконувати **фатичну функцію**.

Металінгвістична функція також важлива для спеціалізованих мов тому, що терміни мають бути дуже детально визначені. Отже, визначити значення слова є металінгвістичною діяльністю. Наведемо приклад терміну "*meuble*". У сучасному словнику розмовної мови він відповідає столам, стільцям, а в юридичному словнику він

покриває багато ширшу сукупність: меблями може бути стілець (меблі, якими облаштовують приміщення), тварина (оскільки йдеться про тілесне рухоме добро), врожай сільськогосподарської культури, що призначений на продаж після його збору (авансом) [2, с. 12].

Висновок і перспективи для майбутніх досліджень. Таким чином, ми бачимо, що функціональний аналіз спеціалізованої мови дозволяє розрізнити функції, які обов'язково повинні бути збережені в перекладі, а які ні, розмежувати загальну мову від спеціалізованої, акцентуючи на функціональному аналізі тексту, прояснити роль спеціалізованої мови. У наших подальших дослідженнях ми будемо прагнути вивчити термінологію, яка є істотним елементом спеціалізованої мови і дослідити особливості вживання термінології спеціалізованою мовою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Buhler K. *Théorie du langage la fonction représentationnelle* / Karl Buhler. – Marseille Agone 2009.
2. Evers V. *Terminologie et traduction* / Vincent Evers // *Mémoire de fin d'études. Theorie und Praxis. Master Traduction.* – Université d'Utrecht, Faculté de Lettres, 2010 – 84 p.
3. Hönig H. G. *Übersetzen zwischen Reex und Reexion – ein Modell der übersetzungsrelevanten Textanalyse* / Hans G. Hönig // Mary Snell-Hornby (éd.). *Übersetzungswissenschaft, eine Neu-orientierung. Zur Integrierung von Theorie und Praxis.* – Tübingen: Francke, 1986.
4. Jacobson R. *Closing Statements: Linguistics and Poetics* / Roman Jakobson // Thomas A. Sebeok (éd.), *Style in Language.* – Cambridge: MIT Press, 1958.
5. Kocourek R. *La langue française de la technique et de la science. Vers une linguistique de la langue savante.* / Rostislav Kocourek. – Wiesbaden: Oscar Brandstetter Verlag; 1991. – 237 p.
6. Pöckl W. *Die französischen Fachsprachen im 20. Jahrhundert und ihre Erforschung: eine Übersicht* / Wolfgang Pöckl // In: Hoffmann et al. (éds.). *Fachsprachen – vol. 2.* – Berlin/New York: De Gruyter, 1999. – P. 1491-1503.
7. Rey A. *Avant-Propos* / Alain Rey // *La langue française de la technique et de la science. Vers une linguistique de la langue savante.* – Wiesbaden: Oscar Brandstetter Verlag, 1992. – P.1-3.